

MAGYAR NYELVŐR

146. ÉVF. * 2022. OKTÓBER–DECEMBER * 4. SZÁM

„AKI SOHA NEM CSALT MEG”

TEMESI FERENC KOSSUTH-DÍJAS ÍRÓT KÉRDEZI BALÁZS GÉZA

Temesi Ferenc (1949) Szegeden született. Tanulmányait szülővárosában végezte, az általános iskolában orosz, a gimnáziumban francia tagozatos volt. Már ekkor írt, részt vett az iskolai színjátszásban, egy amatőr beatzenekar énekese, szövegfordítója volt. Az országos középiskolai tanulmányi versenyen elért eredményével nyert felvételt a Szegedi Tudományegyetem magyar–angol szakára. Eleinte egyetemistaként is énekelt, majd a Szegedi Egyetemi Színpad országos hírűvé vált előadásában szerepelt (Déry Tibor:

Az óriáscecsemő). Ösztöndíjat kapott a Londoni Egyetemre. Szakdolgozatát Déry Tibor költészetéről készítette el, diplomát 1974-ben kapott. 1973 nyarán életveszélyes autóbalesetet szenvedett, barátnője meghalt. Felgyógyulása után emlékeitől úzötten Budapestre menekült. Nyelvismerete miatt az egyetemi könyvtárban kapott gyakornoki állást. Következő munkahelye a Fiala Művészek Klubja lett. 1975-ben megkapta a Móricz Zsigmond irodalmi ösztöndíjat, azóta szabadfoglalkozású író. Első könyve 1977-ben jelent meg. Por című regénye tette ismertté és népszerűvé (1986–1987). Londoni tanulmányútja után, 1983-ban részt vett Amszterdamban az One World Poetry tanácskozásán, 1988-ban az Iowai Írói Programon, 1991-ben Mexikóban a prózáírók világszimpóziumán. 1988-ban kínai tanulmányutat tett. 1984-ben lett a Magyar Írószövetség, 1987-ben a PEN Club, 2003-ban az akkor még egyesületként működő Magyar Művészeti Akadémia tagja. 2001 óta a Magyar PEN alelnöke, a Magyar Írószövetség választmányának, 2011-től a Magyar Művészeti Akadémia rendes tagja. 1988-ban József Attila-díjat, 2011-ben a Magyar

Köztársaság Babérkoszorúja díjat, 2014-ben Kossuth-díjat, 2017-ben Pro Urbe Szeged és 2019-ben a Magyar Érdemrend tisztikeresztje kitüntetését kapott.

Arany János szerint: A nyelvnek is törvényeit: / Széppé, jóvá mi teszi: / Nyelvész urak jobban „tudják”. A költő jobban „érzi”. Te hogy látod?

Arany Jánosnál gazdagabb szókincsű magyar író kevés akad, hát még nyelvész. Persze, hogy az írók, költők és más, a nyelvben bujkáló szegénylegények nyelvi ösztöne csalhatatlanabb, mint a nyelvészek tudós ismerete, olyannyira, hogy át is hágják a nyelvi, akár nyelvtani szabályokat, ha a szöveg úgy kívánja. De nem is ők írják az írói szótárakat. Aki bévül van a nyelvünkön, az magyar, lakjék a világ bármely táján. Még ha nem is tudja, hogy a világ egyik legősibb – és még élő! – nyelvén beszél. Az ősnelv, amit nyelvészek következtettek ki, valójában elképzelés. Abban egyetértés van, hogy a magyar 68%-a ősnyelvi eredetű, az angolé meg 5 vagy 9, már nem emlékszem. De a többi nyelv is hasonlóan alacsony százalékban őrzi csak az ősnyelvet. A magyar toronymagasan a leglogikusabb nyelve a világnak, ha ezen gondolkodsz, gyorsabban jutsz eredményre. Los Alamosban a négy magyar Mars-lakó, ahogy a többiek hívták őket, magyarul beszéltek egymással az atombomba elkészítésekor. Ma kb. a 62. nyelv a beszélők száma szerint, ami jó hely.

Milyen szívvel emlékezel nyelvész tanáraidra (a Szegedi Tudományegyetemen, ahol mint tudjuk, volt egyszer egy Horger Antal úr...)?

Én általánosban nem értettem, miért tanítanak nyelvtant, mert aki sokat olvas, az tisztában lesz a nyelv törvényszerűségeivel, s a helyesírás is a kisujjában van. Nagyon is fontos tantárgy, most már tudom. Általános felső tagozatán Duba Gyuláné, az osztályfőnököm mondta ki, hogy a sok vörös pipacs a versben nem a forradalmat jelenti, gyerekek, hanem hogy a költő örül a tavasznak. Bumm, ez nagyot szólt az én buksimban. A gimnáziumi anyanyelv- és irodalomtanárom, Kardos Józsefné eltúrte, hogy a pad alatt olvassak, mert a fogalmazásaimból látta, hogy itt egy író készülődik. Minden fogalmazásom felolvasták általánostól az egyetemig, ezért sokan utáltak. Azon az egyetemen, ahonnét József Attilát csak a tanítástól tiltották el, a bölcsészettől nem (s a diákról nevezték el később az egyetemet), nekem Nyíri Antal tanította a nyelvtörténetet. Megtanultam a „csillag” jelentésű húgy szavunk változásait a századokban. Az idős professzor háromszor aludt el újságjavítás közben, de én könyörtelenül negyedszerre is elmondtam azt a semmit, amit tudtam. Hármast kaptam, mert a felsőbb évesektől megtanultam, hogy az első vizsgázó mindig hármast kap Nyíri tatánál. Sok Horger-tanulmányt is

olvasnunk kellett, s mondhatom, a szakmáját magas fokon tudta. De egy zse-ni versén megbukott. Volt egy nyelvésztanárom, aki munkásőr volt, s maga is szégyellte, hogy egy századosnak ötöst kellett adnia előttem. A finnt szerettem, mert szép, dallamosabb az olasznál, és egy szép vörös nő, Labádi Gizella tanította. Gagygotam is finnül egy darabig. A legjobb, leglogikusabb, legmodernebb jegyzetet (amelyet ma is örök) Hajdú Péter professzor írta: Bevezetés az uráli nyelvészetbe. Sajnos nem nála vizsgáztam. Azt azért egy értelmesebb magyar szakos sejtette, hogy a finnugor nyelvrokonság csak a szavaink kisebb részének eredetét magyarázza meg, de türk nyelveket sajnos nem tanítottak nekünk akkoriban. Még egy sztori? Deme László profesz-szortól megkérdeztem egy előadása után, hogy szerinte mennyire független az utolsó mohikán tudatától a mohikán nyelv. Hogy hívják magát? – kérdezett vissza. Egy ellenségem nevét mondtam neki. A magyarázó szótárban pedig szinte minden második szavunk szláv eredetű volt. A szlovák szókincsnek 90%-a magyar eredetű. Kíváncsi vagyok én a szlovák etimológiai szótárra.

Szeged nyelvjárásáról szinte minden magyar ember tud. Mit jelent ez ma egy szegedinek, s szerinted meddig marad fenn a szegedi nyelv?

Dugonics óta minden szegedi író küszködött a szegedi ö-zés használatával a prózában. A legelső magyar regény, az *Etelka* írója a későbbi kiadást írta át ö-zővé, miközben ellensége, Kazinczy az e-zés mellett tört lándzsát, s ezzel Dugonics bestsellere kikapott lassan az irodalmi emlékezetből. A pápista pap sikere megrémisztette Kazinczyt, s mert az ő idejében a beszélt irodalmi nyelv megkülönböztette a nyílt e-t és zárt ě-t, még nem volt nagy a baj. Hanem aztán csak egyes vidékek tájszólásában maradt fenn, az országot meg elöntötte a pes-ti mekegés. Dugonics nyelvújító is volt, főleg a matematikában-geometriában. Ezt olyan szavak őrzik, mint: *bizonyítani, egyenlet, gömb, háromszög, henger, sugár, húr, szelet, gyök, szög, természettudomány, véges, végtelen*. Az *Etelkát* meg betemette a feledés (direkt e-zve írom!). Anyukámat *Etelka Eszternek* keresztelték. A szerencsénk az, hogy minden magyar ember megérti a magyar tájszólásokat, amit az angolok nem mondhatnak el magukról. Én tájszóláspárti vagyok. Azért százalékra pontosan kiszámoltam mennyi ö-zés lehet a Porban.

Mi a véleményed a mikroprózáról és a makroprózáról, másként a minitör-ténetekről és a nagyregényről?

A flash prose-t (rövidpróza) a számítógépen elsuhanó idő hiánya hozta létre. A nagy próza is épülhet mikroelemekből (lásd: *Por*). Azt szoktam mondani: a kispróza a metszőfogak, a nagypróza az őrlőfogak. Amíg vannak olyan

emberek (többnyire nők), akik szeretnek beleköltözni egy könyv világába, a nagyregény is fönmarad.

Még mindig posztmodernnek tartod magad?

A posztmodernről írtam eleget, *Az utolsó antinowella* már ki se jön a könyvökömön. Amikor a Port írtam (1983–1986), azt hittem, sőt tudtam, posztmodern könyvet írok. De a magyar kritikusok másképp gondolták. Az egész posztmodern másképp gondolták, és a történet- és hősnélküliség derridai elméletét tették meg mércének. De nekem hőseim, történeteim voltak, még ha szótár formában is. A Por negyedik, egykötetes kiadásában (Scolar Kiadó) aztán a premodern kort (durván a 19. század) premeridián, vagyis délelőtti irodalomnak neveztem el. A meridiánizmus (vagyis a déli) irodalom lett a modernizmus, amelynek netovábbja Joyce *Finnegans feltámadása* című nagyregénye, amelynek egyedüli hiteles olvasója az író maga. A POSZTMERIDIÁN (p. m. azaz *a délutáni próza*) a magyarnak mondott kritikusok véleményével szemben csupa mese. A tévé tartalma a film, a fim tartalma a próza, a próza tartalma a mese. Ilyen egyszerű ez (lásd: **kritika** címszó). Különben a Por a nemzeti avantgárd egyik példája. Szócs Géza és mások is társaim ebben. Ennyit a besorolásokról.

Van Temesi-stílus?

A nyelvben minden az enyém. The word is mine, ez a szójáték is benne van egy könyvben. Egy pici hasonlóság: Bartók is szeretett a nyelvekkel játszani, például francia nyelvű levelet görögül írni, önparódiát is írt a gyűjtéseiről legnagyobb szerelmének, ragyogó író is lehetett volna. De több lett. Magasabb. Mint amennyivel a zene a jelentéssel súlyosbított nyelvi létezés fölött van. Megmártózni a nyelvben, és beemelni stílusokat – ez az én utam. Mindent a nyelvből meríték. És persze mások meg tőlem. (Anyám egyszer azt mondta: Bármiről írsz, ugyanúgy írsz. Mások ezt stílusnak hívják, anya, mondtam neki.) „Mindegy mit idézünk, az is idézet. Az idézet idézetének idézetét adjuk” – vallotta barátom, Páskándi Géza, több regényem lakója. Én csak mesemondó vagyok, ám olyan, aki leírja a meséket. Azután meg elfelejti. Írásaim végső formájukat csak a felolvasásban nyerik el. Mindig fel kell olvasnom az írásaimat, utána lesznek csak véglegesek. Csak a hibákat javítom az új kiadásokban, nem írok át semmit. Különben hogy születnének az újak?

Valamit a módszerekről: olvasás, jegyzetelés, internet, emberi történetek úton-útfélen?

Kis füzetek mindig, mindenhol, egy nagy füzet egy regényhez (kivéve a Bartókot), A/4-es lapokon kézírásos jegyzetek dossziékba gyűjtve, írás előtti, közbeni jegyzések tollal. És persze olvasás. Mindenolvasó vagyok. Neten, mobilon, ritkán jegyzetelek.

Egy nyelvész viszonylag sokat írt a munkáidról, nyelvi szempontból elemzett, nyelvi reflexiókat írt róluk. Mit szól ehhez az író?

Az sem lehet véletlen, hogy Vasy Géza kismonográfiája (Temesi Ferenc, MMC, 2015.) mellett egy nyelvész foglalkozik legbehatóbban könyveimmel, jelesül Balázs Géza. A Temesi-hypertextet (a szövegek átvándorlását egyik regényből a másikba) ő fedezte fel. Készül a monográfia, azt mondja. A magyar nyelvstratégiáját már szamizdatban terjesztettem. Nincs nép, amely annyira benne él a saját (hősiesen ősi) nyelvében, mint a magyar. Védekezünk kell, elszántan és tudatosan. Ma főként az angol ellen. Az átlagmagyar retentő nehezen tanul más nyelvet. Én lubickoltam az oroszban, németben, franciában és angolban is. (A kínaihoz túl későn kezdtem hozzá.) A nyelvünk a legalkalmasabb más nyelvek elsajátítására. Akcentus nélkül beszélhetünk idegen nyelveket, ha jó a hallásunk. Amikor 21 évesen 1971-ben ösztöndíjat kaptam a Londoni Egyetemre, apám megesketett, hogy hazajövök. Mert nem vette tudomásul, hogy én már 16 éves koromban *tudtam*, hogy magyar író vagyok. Ő ezt nem tudta. Vagy inkább nem akarta tudni. Ha akkor lelépek, egy közepesnél valamivel jobb amerikai író lehettem volna (lásd: *Egy újjélandi író emlékirataiból* című kisregényt). Írni most is tudnék angolul, de hiányozna az a nyelvi burok, amelyben egy gyermek felnő. Az azonosság bizonyossága és biztonsága. Az anyanyelv méhe. Az első tíz év a döntő. Éljenek a tanítók, akiknél írni, olvasni, számolni megtanulunk! Ennél forradalmibban új dolgot nem tanulunk már, mert minden erre épül, véreim. Éljen és virágozzék a megbonthatatlan magyar nyelv és népe!

Sok nyelven beszélsz, sok kultúrát ismersz, egészen közletről is. Említetted, hogy angolul is írhatnál. Mi az, ami miatt mégis kizárólag magyar író akartál maradni?

Mindenki megcsalt már, nő, barát, rokon, költő, író, nem író – mindenki. Csak az édes anyanyelvem az, amely nem csalt meg soha. Épen él és világol a szegedi beszéd, a lélek bennem.